

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mirjana Storjak

Onkraj Orwellove vizije totalitarne prihodnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mirjana Storjak

Mentor: red. prof. dr. Aleš Debeljak

Onkraj Orwellove vizije totalitarne prihodnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Zahvala

Iskrena hvala mentorju profesorju Alešu Debeljaku za podporo, motivacijo in prave nasvete ob pravem času na pravem mestu, brez katerih moje zamisli nikoli ne bi ugledale luči dneva.

Hvala tudi vsem profesorjem, asistentom in sodelavcem Fakultete za družbene vede, brez katerih teh zamisli ali ne bi bilo, ali pa ne bi vedela, kako jih uporabiti.

Posebna hvala moji družini in prijateljem, ki ste me vsak posebej na raznovrstne načine in v različnih časovnih intervalih navdihnili k pisanju.

Onkraj Orwellove vizije totalitarne prihodnosti

Rdeča nit Orwellove literature je kritika zlorabe moči. Njegova literarna dela so nastala v specifičnem kulturno-zgodovinskem kontekstu španske državljanske vojne in druge svetovne vojne, zato jih lahko beremo obenem kot namišljene zgodbe in kot spisek dejstev o takratni družbeni realnosti. Orwell je prej kot prirejati dejstva, da bi bila skladna s političnimi doktrinami, želel povedati preproste resnice o stvareh. V njegovih delih lahko najdemo precej vzporednic s sodobno družbo, preko katerih lahko poskusimo globlje razumeti temelje sedanjih družbenih procesov. Moja osnovna trditev je, da zaradi uradne doktrine o popolni podreditvi tržnim načelom resnično živimo Orwellovo izmišljijo totalitarne prihodnosti. Delujemo namreč v občutnem neravnovesju moči in sodelujemo v razmerjih dominacije med tistimi, ki na globalni ravni so oziroma niso lastniki kapitala. Ekonomsko pravilo svobodnega trga velja tudi za vse javne zadeve in institucije, vključno z izobraževalno in komunikacijsko sfero, kar radikalno spreminja njihove prvinsko različne cilje in načela. Pomen javnih institucij tako postaja vedno bolj izenačen z menjalno vrednostjo, kar krepi kapitalsko moč, in vedno manj z družbeno relevantnostjo. V resnici pa ta centralizirani sistem koristi peščici v škodo drugih, kar že samo po sebi izpodbija njegov argument demokratičnosti. S primerjavo in opisom strukture sedanjih in preteklih razmerij moči v družbi bom iskala odgovor na vprašanje, ali je možno izkoreniniti ta očitno trdovraten vzorec odnosov med ljudmi.

Ključne besede: *George Orwell, razmerja moči, neoliberalizem, svoboda.*

Beyond Orwell's vision of totalitarian future

The essence of Orwell's literature is criticism of abuse of power. His works were brewed in a specific historic and cultural context of the Spanish Civil War and the Second World War, so they could be read both as fictional stories or factual depictions of the then social reality. Orwell aimed to rather tell simple truths about things than to fit facts in with political teachings. His works speak of many parallels with today's society and could be used for deeper understanding of current social processes. My underlying claim is that, due to official doctrine of total subordination to market principles, we are in fact living Orwell's imagination of totalitarian future. We are functioning within significant imbalance of power and cooperating in relations of domination between those who own and do not own capital on a global scale. Moreover, the economic rule of free market is being applied to all public matters and institutions, including those of education and communication, and is consequently radically transforming their essentially separate goals and principles. Public institutions have become defined more by their exchange value, which strengthens capital power, and less by their social relevance to the public welfare. In reality, this centralized system is only beneficiary to the few on disadvantage of others, and this alone strongly undermines its claimed democratic nature. My attempt is to document and compare the structure of current and past power relations in society with regard to the question if it is possible to eradicate this apparently resilient pattern of relations among people.

Keywords: *George Orwell, power relations, neoliberalism, liberty.*

KAZALO

1 UVOD	6
2 ORWELLOVA DEDIŠČINA	7
2. 1 Vojna je mir	9
2. 2 Svoboda je suženjstvo	11
2. 3 Nevednost je moč	13
3 RAZMERJA MOČI	15
3. 1 O vrhovnih oblasteh	16
3. 2 O sili neoliberalizacije	18
4 VPRAŠANJE KONFORMNOSTI	19
4. 1 O kritičnem mišljenju	20
4. 2 O vlogi medijev	22
5 ONKRAJ RAZMERIJ MOČI	25
6 ZAKLJUČEK	27
7 LITERATURA	29
PRILOGA A: Orwellova biografija	32

1 UVOD

Zahodna družba temelji na globalnem neoliberalnem piramidnem sistemu, ki predpostavlja neprestano delovanje znotraj razmerij neenakomerno porazdeljenih količin moči. Zanj je značilen potrošniški tip kapitalizma, ki temelji na ekonomski logiki prostega trga in na logiki privatizacije, istočasno pa vpliva na vse družbene institucije in se prenaša na neekonomska področja življenja. Spremljajoča koncentracija kapitala se izraža v centralnem vodenju globalnega gospodarstva, načrtnem krčenju socialne varnosti, večinskem nadzoru propagandnih sredstev, poostrenih načinih policijskega nadzora državljanov in v koncentraciji nacionalnih političnih in vojaških sil. Opisane manifestacije dozdevno demokratičnega in pravičnega sistema spominjajo na značilnosti nedemokratičnih režimov, zato velja na podlagi strukture odnosov moči premisliti dejansko stopnjo svobode v neoliberalnem sistemu.

V diplomski nalogi želim razumeti pomen opisanih družbenih praks, zato bom z metodo kvalitativne analize primarnih in sekundarnih virov opisala in interpretirala strukture razmerij moči. V uvodnem delu bom s funkcionalno metodo interpretacije primarnih virov nekatera Orwellova dela razložila glede na njihov takratni namen in jih z metodo analize primarnih in sekundarnih virov poskusila aktualizirati. V jedru naloge bom z metodo interpretacije sekundarnih virov opredelila in primerjala koncepta razmerij moči in konformnosti. V tem poskusu konceptualne analize se bom osredotočila na pomen, medsebojne odnose in zgodovinsko spreminjanje konceptov. V nalogi se bom opirala na Orwellove izvirnike in njihove interpretacije ter na teoretske paradigme Bourdieuja, Wacquanta, Negrija, Hardta, Marxa, Spinoze, Splichala in drugih. V sklepnem delu bom s pridobljenim razumevanjem poskusila odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

Izbrana metodologija predpostavlja določeni zgodovinski, kulturni in družbeni kontekst, ki mi interpretacijo po eni strani omogoča, vendar jo po drugi strani relativizira. Zato upoštevam, da kot subjekt preučevanja nisem ločena od konteksta svojega predmeta in da zgodovina ni spisek dejstev, temveč le njihova vsakokratna interpretacija. Zaradi relativnosti opisov in primerjav ter zamegljene ločnice med vrednotami in dejstvi, ki nastaja med teoretskim utemeljevanjem, sklepi mojega premisleka niso absolutno veljavni. Premislek v pričujočem delu tako ne predstavlja toliko rešitve znanstvenih problemov kot ponuja možno razlago Orwellovih del in njihovo uporabnost v sodobnem času.

2 ORWELLOVA DEDIŠČINA

Orwell svoj motiv za pisanje pojasnjuje v eseju *Razmislek o španski vojni* leta 1942 (Orwell 2001b, 142–67). Kot pravi, se je zgodovina ustavila leta 1936 ob nastopu totalitarizma španske državljanske vojne (prav tam, 152). Med bojevanjem v Španiji je opazil, da britanski mediji namesto, da bi nastopali kot očividci in informirali svetovno prebivalstvo o tem, kaj se v vojni v resnici dogaja, usklajeno prepričujejo v sliko vojne, drugačno od realnosti, kakršno je na lastni koži izkusil sam. Z načrtnim izkrivljenim poročanjem o španski državljanski vojni so tedanji angleški mediji v nasprotju s svojo prvenstveno nalogo javnosti odrekli možnost vedeti, kako so se določeni dogodki odvili in kateri so resnično pomembni. Kot zapiše, »/n/i dogodka, o katerem bi časopisje kdaj pravilno poročalo, toda v Španiji sem prvič videl časopisna poročila, ki niso imela prav nikakršne zveze z dejstvi /.../« (prav tam).

S poglobljanjem španske državljanske vojne v svetovno¹ je Orwell opazil tudi vedno večji učinek političnega pritiska na vse družbene razrede: »Kar zadeva ljudske množice, so neverjetna nihanja mnenja, ki smo jim priča danes, ravno tako pa tudi čustva, ki jih je moč odpirati in zapirati kot pipo, rezultat časopisne in radijske hipnoze. Pri inteligenci, bi rekel, pa so nihanja prejkone posledica finančne in gole fizične varnosti« (prav tam, 145). Zaradi načrtnosti laganja v množičnih medijih je imel neprijeten občutek obstoja »velikanske piramide laži, ki jo je povsod po svetu sezidal katoliški in nazadnjaški tisk« (prav tam, 153). Pri tem ga je najbolj skrbela v tistem času uveljavljena »opustitev same misli o tem, da je zgodovino *mogoče* pisati resnicoljubno« (prav tam, 154). V svojih delih je na laži želel opozoriti in jih skušal javno demantirati. Navdajali so ga namreč tesnobni občutki, da »/.../ sam pojem objektivne resnice počasi izginja iz našega sveta« (prav tam).

O vplivu organiziranega laganja, ki se izvaja v totalitarnih državah, piše tudi leta 1946 v eseju *Preprečevanje literature* (Orwell 2001a, 183–99). Kot pravi, ni »nobenega dvoma o škodljivem vplivu ruskega *mythosa* na angleško intelektualno življenje /saj so/ dobro znana dejstva potlačena in izkrivljena do te mere, da je zelo vprašljivo, ali bo sploh kdaj mogoče napisati resnično zgodovino našega časa« (prav tam, 187). Kot pravi, je »ruski mit /.../ tu in razkroj, ki ga povzroča, smrdi« (prav tam, 197). Pri tem še posebej opozarja na problem resignacije levičarskih intelektualcev, kajti »le redki si dajo opraviti z možnostjo, da bodo laži, na katere pristajajo, prišle iz časopisov v zgodovinske knjige« (prav tam, 188).

¹ Začetek druge svetovne vojne večina zgodovinarjev umešča v leto 1939, medtem ko se za nekatere začne leta 1936 s špansko državljansko vojno.

Ob tem se mu zdi »resnično zlovesče /.../ to, da so zavestni sovražniki svobode tisti, ki bi jim morala svoboda pomeniti največ« (prav tam, 197). Orwell tukaj cilja na ljudi, ki »najglasneje cvilijo proti fašizmu, a kljub temu njen znatni del zdrkne v defetizem tisti trenutek, ko se stvari resnično zaostrijo« (Orwell 2001b, 158). Poudarja, da je "drzniti si stati sam" »ideološko kriminalno, pa tudi praktično nevarno, /saj neodvisnost/ pisatelja in umetnika najedajo nedoločne gospodarske sile, hkrati pa jo spodkopavajo tisti, ki bi jo morali braniti« (Orwell 2001a, 184–5). Sklene, da so v Angliji neposredni sovražniki svobode časopisni mogotci, filmski magnati in birokrati, dolgoročno gledano pa je slabitev želje po svobodi med samimi intelektualci najresnejši simptom od vseh (prav tam, 189).

Izvor njegove ogorčenosti gre iskati v kontekstu druge svetovne vojne, ko so znanstveniki bodisi vede bodisi nevede proizvajali znanost in jo nato zlorabili za družbi destruktivne namene: »/O/čitno mislijo, da uničenje svobode ni pomembno, dokler ostaja njihovo področje še nedotaknjeno /.../ njihovo prebujenje bo prišlo pozneje, ko bo totalitarna država trdno urejena« (prav tam, 197–8). Poziva jih k »solidarnosti s svojimi literarnimi kolegi, ne pa da /jim/ je vseeno, če pisatelje utišajo ali jih pripravijo do samomora ali če se sistematično ponareja časopise /.../ vsak napad na intelektualno svobodo in na pojem objektivne resnice navsezadnje ogroža sleherno področje mišljenja« (prav tam). Podobno je menil tudi Marx (1975, 165): »Kadar ni svobode tiska, so iluzorne vse druge svobode, kajti kot vsak del telesa pogojuje preostale, vsaka oblika svobode pogojuje drugo.« Orwellovo vizijo totalitarne prihodnosti je navdihnila zamisel o koncu zgodovine, kjer prevladuje miselni sistem, ki potrjuje potvorjena dejstva: »Totalitarna družba, ki bi se ji uspelo trajno ohraniti, bi nam verjetno postavila shizofren miselni sistem, v katerem bi zakoni zdrave pameti veljali v vsakdanjem življenju in v določenih eksaktnih znanostih, politiku, zgodovinarju in sociologu pa jih ne bi bilo treba upoštevati« (Orwell 2001a, 189).

Medtem *nova planetarna vulgata*, ki po Wacquantu (2006, 180) predstavlja »svet, ki so ga izdelale multinacionalne korporacije kot zadnjo stopnjo zgodovine, soglašanje z vsem, kar obstaja, pa kot najvišji dosežek človeštva«, vztrajno postaja vezivo zahodnih družb, čeprav v polju neskončnih možnosti že po sami definiciji ne moremo dosežati končnih, najvišjih dosežkov. Ali kot pravi Orwell (2001b, 156): »Ne upiraj se zlu, in zlo se bo nekako že samo uničilo. Toda zakaj naj bi se uničilo? Imamo kakšen dokaz, da se res?« Ker zlo še vedno traja, gre prej sklepati, da se nikoli ni in se tudi ne more uničiti samo od sebe. Že to je dovolj dober razlog, da izpodbijamo smisel trditve, da smo dosegli zadnjo stopnjo zgodovine, ko nanjo ne vplivamo več. Pravzaprav ji je treba nameniti posebno pozornost, kajti tudi danes obstaja velika verjetnost, da bodo laži iz medijev prestopile v zgodovinske učbenike.

2. 1 Vojna je mir

Desetletje trajajoča globalna vojna proti terorizmu denimo dokazuje ravno kontinuiteto zla. Začela se je v imenu obrambe miru, čeprav se v resnici udejanja kot vojna invazija na države, za katere se tudi vedno znova izkaže, da se niso sposobne niti braniti niti nimajo pripisane moči. Povod za globalno vojno je bil domnevni napad teroristične skupine Al Kaida pod vodstvom Osame Bin Ladna, ki je z ugrabljenimi ameriški letali 11. septembra 2001 porušila jeklene stavbe Svetovnega trgovinskega centra v New Yorku, kar smo pojmovali tudi kot napad na simbol kapitalistične moči zahodne družbe. Ameriška administracija Georgea Busha je v odgovor napovedala vojno proti terorizmu, medtem ko smo ljudje razumno sprejeli poostrene varnostne ukrepe, četudi bi ti v večji ali manjši meri posegali v naše osebne svoboščine. Marca 2003 so Združene države skupaj z Veliko Britanijo brez vednosti Združenih narodov v sklopu operacije *Iraška svoboda* napadle Bagdad v Iraku z utemeljitvijo, da diktatura Sadama Huseina podpira Al Kaido in izdeluje vojno orožje za množično uničevanje.

Z nastopom administracije Baracka Obame leta 2009 so koalicijske čete začele postopen umik iz Iraka in se dokončno umaknile 1. januarja 2012. Orožja za množično uničevanje in dokazov o teroristični vpletenosti Huseinovega režima nikoli niso našli, ravno tako niso dokazali Bin Ladnove vpletenosti v napade na ZDA. Sčasoma je postalo jasno, da tako kot vsakič doslej tudi začetki globalne vojne proti terorizmu ne temeljijo na pravni podlagi. Na nezadostne dokaze o teroristični grožnji so opozorili tudi britanski mediji: še najbolj kredibilni so bili posredni dokazi o finančnih transakcijah med članom Al Kaide in moškim, ki je domnevno poveljeval ugrabiteljem letal, najmanj pa ostali dokazi o prisluškovanjih, vezeh z islamskim džihadom in z Al Kaido (BBC News 2001).

V poročilu iz leta 2001 jim pritrjuje tudi takratni britanski premier Tony Blair (10 Downing Street, 2001): »Dokument ne predstavlja zakonske podlage za tožbo proti Osami Bin Ladnu na sodišču, ker informacije obveščevalnih služb pogosto /.../ bodisi niso sprejemljiv dokaz na sodišču bodisi obstaja potreba po zaščiti virov.« Ob tem Blair odkrito priznava, da »podrobnosti niso navedene zaradi tajnosti podatkov, vendar so vsa dejstva jasna obveščevalnim službam« (prav tam). Dokazi, ki ne bi veljali na sodišču, so kljub temu v javnosti predstavljali tehten razlog za vojno. Da začetek globalne vojne proti terorizmu temelji na organiziranih lažeh, dokazuje tudi prepis zasebnega pogovora med Blairom in Bushem, ki priča o Bushevi odločitvi »o napadu na Irak 10. marca ne glede na mnenje oziroma podporo Združenih narodov« (BBC News 2006).

Britanski in ameriški voditelj sta razpravljala o »načinih, ki bi Huseina izzvali v konfrontaciji« in se strinjala, da »mora njuna diplomatska strategija temeljiti na vojaškem načrtovanju« (prav tam). Iz prepisa je razvidno tudi, da sta se oba voditelja zavedala možnosti, da v Iraku pred invazijo ne bo moč najti nekonvencionalnega orožja (prav tam). Tudi George Tenet, takratni šef ameriške osrednje obveščevalne službe, pojasnjuje, da je bila njegova trditev o iraškem orožju za množično uničevanje iztrgana iz konteksta in ni odločilen dejavnik Busheve odločitve za invazijo na Irak. Kot pravi, se »znotraj administracije ni nikoli odvila debata o neposredni nevarnosti Sadama Huseina za ZDA, prav tako ni bilo nikakršnega razpravljanja o možnosti obravnave Iraka brez invazije« (Scott in Mazzetti 2007). Tenet razkriva tudi, da je ministra za nacionalno varnost Dicka Cheneyja večer pred govorom, ki je naznanil začetek operacije *Iraška svoboda*, posvaril, da so v predpisanem govoru »vezi med Al Kaido in Irakom veliko močnejše, kot kažejo dejanske informacije obveščevalnih agencij, vendar Cheney svarila ni prenesel predsedniku« (prav tam).

Podobna zgodba se morda odvija tudi v Siriji. Kot v uradnem nagovoru ameriškim državljanom pravi ameriški predsednik Obama, se ZDA niso želele vmešati v sirsko državljansko vojno, »vendar se je situacija pomembno spremenila 21. avgusta 2013, ko je režim Bašarja al Asada s plinom usmrtil prek tisoč ljudi, vključno s stotinami otrok« (The White House 2013). Opisuje »odvratne podobe napada« z orožjem, ki je »bilo uporabljeno v prvi svetovni vojni /.../ in s katerim so nacisti v drugi svetovni vojni povzročili holokavst« in nadaljuje, da »nihče ne zanika uporabe kemičnega orožja v Siriji: svet je videl na tisoče videoposnetkov, fotografij mobilnih telefonov in pričevanj na družbenih medijih o napadu« (prav tam). Ameriška administracija se tudi tu sklicuje tip dokaznega gradiva, ki niso veljaven dokaz na sodišču.

Pri tem je protislovno že dejstvo, da je moralna instanca in skrbnica miru taista gonilna sila globalne vojne proti terorizmu, ki je v Iraku, Afganistanu, Srbiji, Libiji in na Kosovu tudi sama umorila na tisoče nedolžnih ljudi. Kot upravičuje Obama, »Asadov režim sicer ni dovolj močan, da bi predstavljal resno grožnji bodisi nam bodisi Izraelu, vendar s tem, ko dovoljuje uplinjanje ljudi do smrti, krepi Al Kaido« (prav tam). Odgovornost Asada za napade medtem utemeljuje z »vojaško pripravljenostjo osebja na območju, kjer izdelujejo mešanice živčnih plinov: svojim vojakom je razdelilo plinske maske in nato izstrelilo rakete v enajst sosesk, kjer bivajo opozicijske sile« (prav tam). Po drugi strani priznava, da »morajo inšpektorji ZN še raziskati podrobnosti o napadu 21. avgusta« (prav tam). Dejstvo neraziskanih podrobnosti tudi v tej vojni dokazuje nepravno podlago, na kateri se utemeljuje prisotnost ameriških bojnih ladij ob sirski obali.

Vojaška pripravljenost nacionalnih sil na svojem nacionalnem ozemlju namreč sama po sebi ne pojasnjuje ničesar. O dejanskih vzrokih za vojaške spopade pričajo ravno podrobnosti razvoja dogodkov, o katerih javnost ni obveščena. Problem je v tem, da mora kljub temu pristati na odločitve, ki temeljijo na priložnostno potvorjenih dejstvih in luknjičavih dokazih. Za Orwella je novost totalitarizma v tem, da »njegovih doktrin ne le ni mogoče spodbijati, temveč so tudi nestanovitne /in jih je treba sprejeti/ pod grožnjo prekletstva, po drugi strani pa so vedno podvržene trenutnim spremembam« (Orwell 2001a, 191–2). Danes prevladujejo doktrine, ki so skregane z razumsko in pravno logiko, vendar vseeno pod grožnjo prekletstva poveljujejo celotnemu družbenemu ustroju. Zato se zdi, da današnje čase preveva isti duh.

2. 2 Svoboda je suženjstvo

Živalsko farmo je Orwell napisal februarja 1944 v času angleškega zavezništva s sovjetskim komunističnim režimom, zato je njena objava morala počakati do uradnega zaključka druge svetovne vojne avgusta 1945. Nekaj let kasneje so v zahodni družbeni znanosti vzniknile teorije o totalitarizmih. Po opredelitvi Arendt (1951) je totalitarizem nova in ekstremna oblika diktature, ki si prizadeva za »permanentno dominacijo nad vsakim posameznikom v čisto vsakem področju njegovega življenja« (Brooker 2009, 18). Na podlagi izkušnje Hitlerjevega nacističnega režima in Stalinove diktature v komunistični Sovjetski zvezi in Vzhodni Evropi je poudarjala pomembnost ideologije, ki »s psihološko in notranjo prevlado nad posameznikom cilja na spremembo človeške narave« (prav tam). Kot piše Brooker, je pomanjkljivost njene opredelitve v preohlapnem pojmovanju ideoloških in političnih razlik med nacističnim režimom, utemeljenim na rasi, in komunističnim režimom, utemeljenim na razredu (prav tam).

Friedrich in Brzezinski (1961) sta se nato osredotočila na načine izvajanja totalne kontrole v totalitarnih režimih in predlagala, da je značilnosti totalitarne diktature iskati v skupku šestih medsebojno povezanih lastnosti: v ideologiji, enostrankarskem sistemu, ki ga vodi en človek, teroristični policiji, monopolu nad komunikacijo, monopolu nad orožjem in centralno vodenem gospodarstvu (prav tam, 19). Tudi njuna razčlenitev se še vedno ne dotika razlik v samih ideoloških značilnostih, ker se nanaša na konkretne zgodovinske primere tovrstnih sistemov, ne toliko na njihov splošen značaj. Od teoretikov totalitarizma se Orwell razlikuje v tem, da ne ugotavlja, kaj totalitarizem je, temveč kaj nekoč lahko postane.

Domišljjski okvir, s katerim nadomesti znanstvene, mu dopušča manevrski prostor za opredelitev splošnih značilnosti totalitarne ideologije. Na krilih domišljije je lahko presegel okvire, s katerimi se je ogradila družbena znanost, hkrati pa je z natančnim pričevanjem o značaju lastne družbene realnosti do neke mere zapolnil teoretske vrzeli. Kot v spremni besedi k slovenski izdaji *Živalske farme* zapiše Tina Mahkota, se Orwell s pravljico o živalih na kmetiji upira takratni množični politični propagandi tako, da »/.../ bajkam, ki jim lahko verjamejo le lahkoverni otroci, kljubuje s še bolj fantastično živalsko pravljico« (Orwell 2001c, 210). Tudi Shelden v uradni Orwellovi biografiji zapiše, da je Orwell le silno napadel, na domišljjski način, ohranjanje življenja mita sovjetskega komunizma: »Najboljši način boja proti mitu je stvaritev pravljичne zgodbe o živalih, ki izvedejo uspešen revolt proti tiraniji, kasneje izrojen v pohlepen boj za moč« (Shelden 1991, 364–5).

Shelden poudarja, da *Živalska farma* predstavlja kalup eksploatacije in njeno bistvo ni kritika konkretne Stalinove politike, temveč kritika totalizirajoče ideologije (prav tam, 369). Z njo so diktatorji, kot sta Hitler in Stalin, lahko zakrivali svojo golo zlorabo moči (prav tam, 434). Tudi Walzer opozarja, da je pomen Orwellovega pisanja bolj v kritiki posledic hierarhične ideologije kot v kritiki konkretnih totalitarnih politik. Njegovo nasprotovanje je namreč uperjeno proti razrednemu sistemu samemu: »Sovraštvo do hierarhije je goneča sila njegove družbene kritike. Prevlada in aroganca na eni strani, podreitev, priklanjanje in strah na drugi – nasproti se postavlja tem značilnostim angleškega življenja« (Walzer 1988, 129). Po Walzerju Orwell v svoji družbeni kritiki cilja na preboj skozi meje elitne kulture opozicijskih in uveljavljenih elit in je zato *interni kritik socializma*: »Pisci, kot so Williams, zanikajo internost in v kritiki vidijo le Orwellovo obsedenost s totalitarnimi politikami – kot da to ne bi bila očitna in potrebna obsedenost v času Stalina« (prav tam, 131).

Orwell v eseju *Zakaj pišem* (1946) sicer ne zanika dejstva, da je njegovo pisanje hkrati kritika totalitarnih politik (Orwell 2001c, 101): »Sleherna vrstica resnega pisanja, ki sem jo ustvaril po letu 1936, je napisana, neposredno ali posredno, proti totalitarizmu in za /d/emokratični socializem, kot ga razumem. V obdobju, kot je naše, se mi zdi neumno misliti, da se človek lahko izogne pisanju o takšnih temah.« Nauk *Živalske farme* obrazloži v pismu Dwightu Macdonaldu, ko zapiše, da revolucije vplivajo na radikalno izboljšanje tedaj, ko so množice pozorne in znajo odstraniti svoje voditelje takoj, ko ti opravijo svoje delo (Orwell v Shelden 1991, 371): »Zgodba naj bi se zapletla v točki, ko so prašiči mleko in jabolka zadržali zase. Če bi preostale živali imele toliko smisla, da bi se uprle, bi bilo v redu. /.../ Želel sem povedati, da ne moreš imeti revolucije, razen če je ne ustvarjaš sam; dobrohotno diktatorstvo pač ne obstaja.«

Navdihnil ga je trenutek, ko se je zavedel, da so navidezno trdna razmerja moči v svojem bistvu konstrukti, ki namesto na dejanski temeljijo na idejni osnovi (Orwell 2001č, 210):

Podrobnosti zgodbe so mi prišle na misel nekega dne /.../ ko sem videl majhnega dečka /.../ ki je po ozki stezi vodil vprežnega konja in mahal po njem z bičem, vsakič, ko je konj hotel zaviti. Na vsem lepem me je presunilo, da bi v trenutku, ko bi se take živali zavedele svoje moči, ljudje nad njimi ne imeli nobene moči več, in da človek izkorišča živali malone enako kot bogati izkoriščajo proletarce. Nato zgodbo nadaljujem z analizo Marxove teorije z živalskega stališča.

Orwell o sebi pravi, da ga žene z leti poglobljeno naravno sovraštvo do oblasti. Piše, ker obstajata laž, ki jo želi razkrinkati, in dejstvo, na katero želi opozoriti, sprva pa mu je najpomembnejše, da bi mu prisluhnili (Orwell 2001c, 101). Njegova kritika cilja na prevlado totalizirajoče ideologije v razredni družbi, ki lahko vznikne kadarkoli in kjerkoli. Kot pravi, »človeku ni treba živeti v totalitarni deželi, da bi ga totalitarizem pokvaril /kajti/ tisto vrsto strupa, zaradi katere postanejo teme druga za drugo nemogoče za literarne namene, lahko razširi že samo prevlada določenih idej« (Orwell 2001a, 193). Prav to misel dalje razvija v svojem zadnjem in najbolj slovitem romanu, *1984*.

2. 3 Nevednost je moč

Po besedah Brookerja je Orwell v *1984* opisoval tiransko pravilo politične stranke, ki je ohranjala popolno kontrolo *misli*, in dejanja miselne policije, vsesplošne cenzure in neprekinjene indoktrinacije oziroma propagande, ki je izkoriščala futuristično tehnologijo dvosmernih telekranov. Ta tehnologija je bila umeščena v dom in v javne prostore in se je uporabljala tako za nadzorovanje kot za radiodifuzijo. Njegov roman predstavlja zgled, kako daleč bi totalitarni režim lahko segel v primeru, da ima na voljo dovolj resursov in takšno tehnologijo, kot so telekrani (Brooker 2009, 17–8). Tudi Sheldon zatrjuje, da Orwell s *1984* ni želel prerokovati, ampak ljudi šokirati do te mere, da se bodo začeli upirati silam, ki bi nekoč lahko vsilile vedno več nadzora nad njihovimi življenji. Z upoštevanjem tega opozorila bi se nato grozotam, opisanih v *1984*, lahko izognili (Shelden 1991, 433). Poudarja, da *Veliki brat* ni niti kapitalist, niti komunist: njegova ambicija leži v surovem izvrševanju moči, njegova edina zaveznika pa sta strah in sovraštvo (prav tam).

Podobno Orwella razume tudi Walzer (1988, 134): »Očitna trditev 1984 je, navsezadnje, da se lahko pripeti tukaj: imuniteta je iluzija. Totalitarna politika ima mednarodno logiko; spodbudila je, morda celo vsilila, oponašanje.« Tudi po besedah Tine Mahkote »moč in prepričljivost Orwellove vizije v *Živalski farmi* in *1984* nista odvisni od obstoja kake konkretne totalitarne države ravno zaradi tega "kjerkoli", zaradi univerzalne grožnje človekovim pravicam, enakopravnosti, svobodi in demokraciji« (Orwell 2001č, 234). Orwell prikazuje perverzности centralno vodenih gospodarstev, s čimer opozarja, da se je proti totalitarnim politikam Vzhoda treba boriti zato, ker lahko vzkljujejo neodvisno od prostora in časa (prav tam):

Ne verjamem, da bo do družbe, kakršno opisujem, nujno moralo priti, verjamem pa, /.../ da se kaj podobnega lahko zgodi. Mislim tudi, da so se totalitarne ideje ukoreninile v ume intelektualcev čisto povsod, in jaz sem njihove ideje samo privedel do logičnega sklepa. Knjiga se dogaja v Britaniji, ker hočem poudariti, da angleško govoreča ljudstva niso sama po sebi čisto nič boljša od drugih in da lahko totalitarizem, če se proti njemu ne bomo borili, zmaga kjerkoli.

Tehnologija telekranov, s katero mediji hkrati sprejemajo in oddajajo signale, je po drugi strani bistvena značilnost sodobnih medijev mobilne in internetne tehnologije. Internet množično oddaja vsebine in hkrati sprejema množične informacije o početu uporabnikov na spletu, kar ponazarja primer obsodbe slovenskega sodišča² iz leta 2003. Na problem sledljivosti uporabnikov na internetu opozarja tudi Splichal (Škerl Kramberger 2011, 4. junij): »Ta hip je ključen problem interneta in mobilne telefonije v tem, da se vlagajo ogromna sredstva v povečevanje sledljivosti uporabnikov. Vse inovacije gredo v smer popolne sledljivosti. Zavest o tej nevarnosti pa skoraj ne obstaja.« Ko denimo v Google vpisujemo pojme, ki nas zanimajo, lastnikom tega monopola sestavljamo bazo podatkov, iz katere lahko kadarkoli preberejo kronologijo naših misli. Isti ponudnik nas tudi opozori, če v elektronskem sporočilu omenimo besedo »priponka«, vendar jo pozabimo pripeti. Pomembno se je zavedati dejstva, da nadvse uporabljana sodobna tehnologija omogoča dvosmerno branje podatkov. Ni nujno, da se tehnologija tudi dejansko zlorablja, vsekakor pa za to nedvomno obstaja možnost, kar je dovolj dober razlog za resno javno obravnavo tega problema.

² Sodišče je obsodilo Tomija Slugo, ki je ogrožal varnost predsednika Busha s tem, ko je v Belo hišo napisal elektronsko sporočilo. Ameriška obveščevalna služba je v imenu globalne vojne proti terorizmu pismo razumela kot grožnjo nacionalni varnosti, Slugo izsledila in podala obtožnico. V sporočilu je pisalo: »Predsednik, rešite Zemljo, vi riti, ubili vas bomo v Ljubljani. Dobrodošli.« Kljub temu, da po besedah nekaterih njegova grožnja ni bila realna in predsednik Bush v resnici ni bil ogrožen oziroma sploh seznanjen s tem pismom, je bil Sluga spoznan za krivega in kaznovan s štirimi meseci zapora s preskusno dobo dveh let (Trampuš 2003, 3. december).

Po besedah Walzerja *Živalska farma* in *1984* opisujeta »nočno moro čevlja, ki pritiska na človeški obraz... za vedno /.../ Nočne more pa vzbujajo strah, ne upanje« (Walzer 1988, 135). Po drugi strani poudarja koristnost Orwellovega opozorila: »Orwell je 1984 zagotovo napisal, da bi navdihnil opozicijo, vzbudil gnus nad apologeti in sovraštvo nad tirani. O dokončnosti Winstona Smitha /.../ pripoveduje tistim, ki lahko to dokončnost zanikajo. Protagonist knjige je njen avtor – in morda, njen bralec« (prav tam). *1984* in *Živalska farma* lahko delujeta kot vzvod za dešifriranje vplivov morebitne obstoječe totalizirajoče politike na lastni koži. Vednost o lastnem položaju v strukturi sistema pomeni mobilizacijo moči javnega mnenja, kot jo je razumel Orwell: zanj je moč javnega mnenja preprosto v tem, da vstaneš in odkloniš biti del suženjskega sistema (Shelden 1991, 436).

3 RAZMERJA MOČI

Kot pravijo O'Sullivan in drugi (1994, 235–6) je moč sredstvo, s katerim nekateri posamezniki in skupine lahko nadvladajo ostale in uveljavijo lastne partikularne cilje in interese tudi, ko so soočeni z opozicijo in odporom. Moč ima osrednjo vlogo v vseh družbenih odnosih, ker se veže tako na interakcijo in komunikacijo kot na njun širši kontekst. V praksi pomeni vire, načine in odnose dominacije, nadzora in podreditve znotraj zgodovinsko specifičnih družbenih procesov in situacij. Lahko je tudi posledica neenakosti v dostopu in distribuciji temeljnih materialnih (lastnina, premoženje, tehnologija, surovine) in simbolnih resursov v družbi (znanje, pismenost, znanost in druge oblike kulturnega kapitala³).

Tovrsten družbeni nadzor implicira konsenzualni oblastni družbeni red, kjer se družba regulira sama. Stopnja, do katere se moč preoblikuje v oblast, je odvisna od njene legitimnosti. Zato je pomembno natanko poznati metode in izvor svoje oblasti. Istočasno je današnje strukture z največjo količino moči zaradi "mrežnosti" in anonimnosti njihovega delovanja težko opredeliti, vendar lahko sklepamo, da imajo v globalnem kapitalističnem sistemu največjo količino moči tisti z največ resursi, ki se vežejo na ta sistem, torej tisti z največ kapitala in količino časa, vloženega v njegovo kopičenje. S povečevanjem obsega nakopičene moči se povečuje tudi možnost njene zlorabe.

³ Pojem kulturnega kapitala izvira iz Bourdiejevih del in opisuje neenako distribucijo kulturnih praks, vrednot in kompetenc, ki je značilna za kapitalistične družbe (O'Sullivan in dr. 1994, 73).

3. 1 O vrhovnih oblasteh

Po Spinozi je modrečeva pravica živeti po nareku razuma enakovredna pravici nevedneža živeti po nareku gona, zato »/n/aravna pravica slehernega človek ni določena po zdravem razumu, marveč z željnostjo in močjo« (Spinoza 2003, 222). Družbeni dogovor je tako dogovor o brzdanju gonov, zaveza, »/.../ da bodo branili pravico drugega, kakor bi bila svoja /tako, da/ vsakdo izbere med dvema dobrima stvarima tisto, ki se mu zdi večje dobro, med dvema slabima stvarima pa tisto, ki se mu zdi manj slaba« (prav tam, 224). Razmerja moči in hierarhične oblike, ki jih razvijejo, so torej plod nenehne izbire. Spinoza tukaj (radikalno) ne izvzema niti cerkvene oblasti (prav tam, 232): »Ko bi namreč ljudje bili po naravi vezani na božje pravo in ko bi bilo božje pravo tako po naravi, bi bilo čisto odveč, da je Bog sklenil pogodbo z ljudmi in jih obvezal z zavezo in prisego. Zaradi tega je treba priznati, da se je božja postava začela takrat, ko so ljudje z izrecno zavezo obljubili Bogu, da mu bodo v vsem pokorni.«

Oblast se vzpostavi izključno v odnosu do tistih, ki jim vlada, in sicer tako, da vladani v njeno vlado pristanejo in s tem legitimirajo njeno moč. Če bi bila ta naravno dejstvo, legitimacija ne bi bila potrebna. Pristanek v hierarhično razmerje se izraža v tem, da posameznik svojo moč, tj. svoje pravice, prenese na najvišjo oblast. Razmerje med vladarjem in vladanim torej ni fiksno, temveč spreminjajoče se razmerje, medtem ko je vladani tisti, ki vladarju začrta mejo, do katere lahko počne, kar želi. Kot pravi Spinoza (prav tam, 225–6):

/K/olikor moči nekdo prenese, iz prisile ali spontano, na nekoga drugega, toliko odstopa tudi drugemu svoje pravice. Vrhovno pravico nad vsemi bo torej imel tisti, ki ima najvišjo oblast, s katero lahko vse prisili s silo in s strahom pred najvišjo kaznijo. /.../ To pravico bo ohranil tako dolgo, kolikor bo ohranil pravico, da dela, kar želi, sicer bo njegova oblast majava: kdor bo močnejši od njega, mu ne bo dolžan ubogati.

Pri tem je pomembno, da prenos pravic sicer pomeni zmanjšano svobodo, vendar ne tudi zaslužnjenja, v kolikor se vladani zavedajo svoje moči in jo znajo tudi uporabljati, »kdor pa je spontano ali po prisili na drugega prenesel svojo sposobnost samoobrambe, ta se je prav gotovo odrekel svojemu naravnemu pravu in je s tem odločil, da bo oblasti v vsem pokoren« (prav tam, 228). Poslušnost in suženjstvo razmejuje *smoter* poslušnosti avtoriteti: podanik dela, kar je tudi njemu koristno, suženj pa le tisto, kar je koristno ukazujočemu. Če poslušnost vladanih služi le vladarju v škodo vseh ostalih, se prelevi v pokornost.

Neoliberalni ekonomsko-politični sistem na družbo učinkuje uničevalno in koristi le peščici na rovaš vseh preostalih. Kateri smisel, če ta sploh obstaja, nas vodi k pokornosti avtoriteti neoliberalizma in čemu se ne sklicujemo na naše naravno pravo? Glede na Spinozino opredelitev značilnosti podaništva oziroma suženjstva smo ljudje, ki dalje pristajamo v vladavino današnjega sistema, pravzaprav sužnji: »Če kdo kaj stori, ker hoče koristiti tistemu, ki mu je to ukazal, ne pa sebi, je ta suženj, njegovo dejanje pa je nekoristno /.../ podanik pa je tisti, ki po ukazu vrhovne oblasti dela to, kar je splošno koristno in potemtakem tudi njemu koristno« (prav tam, 227–8). Ko se zavoljo trga ali vojne odpovedujemo pravicam, pričakujemo dolgoročno korist, čeravno se obljuba dolgoročne koristi še nikoli ni uresničila. Pri tem je najbolj problematično, da žrtvujemo tisto skupno dobro, ki dejansko tudi dokazano na dolgi rok koristi celotni družbi, na primer kvalitetno šolstvo ali zdravstvo. Hkrati pozabljamo, da je veljava tovrstnih politik pravzaprav odvisna od našega pristanka vanje in da niso neogibne, četudi se jim to pripisuje.

Danes prevladuje oblika mrežne oblasti, ki je nastala po hladni vojni in »ki zahteva obsežno sodelovanje dominantnih nacionalnih držav, velikih korporacij, nadnacionalnih ekonomskih in političnih institucij, različnih NVO, medijskih konglomeratov in vrste drugih oblasti« (Hardt in Negri 2010, 191). Tu se pojavi ključni problem globalnega vladovanja: zaradi netransparentne množice kanalov, globalizirane mrežne oblasti, se izgubita ključna akterja, vladar in javnost, ki ji vlada, zato ni jasno, kdo in na kakšen način ter s kakšnim razlogom nekdo lahko na koga vpliva. Na nevidne vladarje ne moremo javno pokazati s prstom in jih odpoklicati z oblasti, zato je težje izstopiti iz sistema, ki nam vlada. Istočasno imajo današnje korporacije sveženj pravic, različnih od tistih navadnih državljanov, ki predstavljajo moč, ki se v modernih časih pojmuje za samoumevno: korporativni sektor se prosto potika po koridorjih javnega življenja z njim lastno znamko komunikativne moči, čeprav je temelj njihovega delovanja edino maksimizacija profita (Staats 2004, 592–3).

Pri tem je najbolj zaskrbljujoče, da je večina nacionalnih držav bodisi prostovoljno bodisi pod pritiskom premestila svoje prioritete iz skrbi za ekonomske in družbene potrebe svojih volivcev na skrb zadovoljitve ekonomskih interesov multinacionalnih korporacij in premožnih družbenih razredov (Keane v McLaughlin in Pickard 2005, 366). Posledično obstaja izjemna družbena stratifikacija, ko izginja srednji razred in se poglobljata tako revščina kot izjemno bogastvo. Ključni problem je, da večina moči trenutno najmočnejših družbenih akterjev temelji na logiki privatizacije, ki dejansko koristi le privilegiranim razredom in povzroča družbeno stratifikacijo, hkrati pa se pretvarja, da je na dolgi rok splošno koristna in se zato tiče vseh.

3. 2 O sili neoliberalizacije

Za današnje čase globalnega vladovanja je torej značilna mrežna oblast, stkana iz različnih, pogostokrat nezaznavnih oblastnih tokov. Po opredelitvi O'Sullivanova in drugih (1994, 130) globalizacija pomeni rast in pospeševanje ekonomskih in kulturnih omrežij, ki delujejo in temeljijo na svetovni ravni. Po opredelitvi Ampuja je globalizacija kazalec splošne družbene spremembe, ki vpliva na skorajda vsakega (Ampuja 2004, 64). Medtem v sedanjih okoliščinah pogoji življenja niso v celoti odvisni od notranje sestave politične skupnosti, v kateri državljan prebiva (Fraser 2007, 21). Po drugi strani se zdi, da je globalizacija le ime za novo obliko centralno vodenega gospodarstva: družbene transakcije v globalnem političnem redu so po eni strani razpršene in zadevajo vsakogar, po drugi strani pa prihajajo iz določenih *centrov* kapitalske moči. Ob izjemni koncentraciji kapitala družbena realnost kapitalizma totalizira na načine in stopnjah brez precedensa, kajti njena logika komodifikacije, akumulacije, maksimizacije profita in konkurence pronica v celotni družbeni red (Ampuja 2004, 72). Pri tem temelji na eksploataciji tako človeških kot naravnih resursov.

Zaradi mobilnosti kapitala brez precedensa in čedalje hitrejšega prilagajanja potrebam trga danes obstaja rezervna armada delovne sile, ukročena z negotovostjo in s stalno grožnjo brezposelnosti, zato se bije boj na vseh ravneh hierarhije (Bourdieu 2006a, 205–211). Družbeni sistem je plod ekonomskega sistema, kjer je ravno množični fenomen obstoja rezervne armade brezposelnih pogoj za harmonično delovanje tega individualističnega mikroekonomskega modela (prav tam, 208). Ljudje na današnjem trgu delovne sile delujemo po pravilu konkurenčnosti, kjer predstavljamo kapljo v morju ponudbe zamenljivih delavcev ob izjemno omejenem povpraševanju, zato smo pripravljani nižati ceno svojega dela. Koncept plačanih delovnih nadur je denimo kljub samoumevnosti v devetdesetih letih v poslednjem desetletju popolnoma izginil iz slovenske zavesti.

Privatna lastnina »v svoji kapitalistični obliki tako proizvaja odnos izkoriščanja v najpopolnejšem pomenu – produkcija človeka kot blaga – in izključuje iz pogleda materialnost človeških potreb in revnost« (Negri in Hardt 2010, 34). Kapitalizem sistematično proizvaja bedo tako, da ljudi umešča v sistem, v katerega izhodiščno vstopajo z eksponentno neenakimi količinami moči, ki se nato sistematično ohranjajo. Celoten sistem temelji na maksimiranju dobička in zmanjševanju stroškov delovne sile v korist lastnikov kapitala, čeprav je bistven dosežek neoliberalizacije namesto ustvarjanja bogastva in dohodka njegova redistribucija, s svojimi strategijami akumulacije za bogate in z razlastitvijo javnega in revežev pa je v svojem bistvu projekt restavracije razredne oblasti (prav tam, 243–4).

Velik del bogastva v neoliberalizmu je bil namreč »/.../ "ustvarjen" zgolj z mrhovinarstvom na truplu socializma, torej s prenosom bogastev, ki se je konsolidiralo v javni lastnini, industriji in institucijah, v privatne roke« (prav tam). Hkrati današnja hipermobilnost kapitala transnacionalni buržoaziji omogoča dominacijo brez primere, saj vladajoče elite usklajeno podirajo mreže družbene varnosti, ustvarjene skozi stoletje delavskih bojev, medtem ko se širijo oblike revščine, ki spominjajo na 19. stoletje (Wacquant 2006, 178). V smiselnost neoliberalnih politik dvomi tudi Bourdieu (2006a, 205): »Ali ni ta ekonomski red v resnici zgolj prakticiranje neke utopije, neoliberalizma, tako spremenjene v politični program, vendar gre za utopijo, ki ji s pomočjo ekonomske teorije, na katero se sklicuje, uspeva misliti se kot znanstveni opis dejanskega?« Ravno v navideznosti znanstvenosti opisov dejanskega lahko najdemo stičišče med današnjo in Orwellovo utopijo. Tako kot totalitarna tudi »neoliberalna utopija teži k temu, da se v realnosti utelesi kot nekakšen peklenski stroj, katerega nujnost se vsiljuje celo samim gospodujočim« (prav tam, 208).

Profitni motiv se je pretanjeno prenesel iz ekonomskih v politične in družbene sfere, zato se zdi, da je neoliberalni ekonomski sistem logična in neogibna posledica evolucije. V resnici je le ena izmed vej ekonomskih ved in predstavlja predlog nekaterih ekonomistov, ki se mu je nekako uspelo zavihteti v čaščeni vzorec ekonomskega in družbenega sistema in ki v imenu svoje ponarejene avtomatične pravičnosti zahteva totalno podreditev.

4 VPRAŠANJE KONFORMNOSTI

Po besedah Splichala je konformnost »posameznikova težnja, da se priključi drugim« (Splichal 2005, 204). Pomeni internalizirano strinjanje s pravili, normami in družbenimi dogovori (konvencijami) drugih skupin. Ker pomeni notranje strinjanje z drugimi, je različna poslušnosti, ki pomeni uboganje avtoritete, čeprav lahko po drugi strani oblikuje temelje za konformnost v prihodnosti (O'Sullivan in dr. 1994, 56–7). Internalizirana skladnost z eksternimi konvencijami predpostavlja delovanje vedenjskih in miselnih vzorcev, ki sčasoma preidejo v vedenjske in miselne avtomatizme in s tem postopno zabrišejo svoj zunanji izvor. Zato je značilno, da je iz internaliziranih miselnih vzorcev v veliki meri nemogoče izstopiti.

4. 1 O kritičnem mišljenju

Bourdieu in Wacquant pišeta o internalizaciji *nove planetarne vulgate*, kjer besede, kot so *globalizacija* in *fleksibilnost* ali *vodenje* in *zaposljivost* »nenehno medijsko ponavljanje postopoma spremeni v univerzalno zdravo pamet /čeprav le/ izražajo kompleksne in sporne resnice o partikularni zgodovinski družbi, potihem povzdignjeni v zgled in merilo vseh stvari« (Bourdieu in Wacquant 2006, 199). Avtorja to silo imenujeta imperializem neoliberalnega uma, ki se izraža v dveh novih figurah kulturnih producentov, *izvedencu* in *vladarjevemu komunikacijskemu svetovalcu*, ki iz javne scene vse bolj izrivata neodvisnega in kritičnega intelektualca, rojenega iz razsvetljenske tradicije. Prvi »pripravlja nadvse tehnične dokumente, po možnosti spisane v ekonomskem ali matematičnem jeziku, ki se uporabljajo za upravičevanje političnih odločitev, sprejetih na povsem netehnični podlagi« (prav tam, 203), drugi pa je »ubežnik iz akademskega sveta, ki je stopil v službo gospodujočih, njegova naloga pa je nadeti akademski blišč političnim projektom nove države in poslovnemu plemstvu« (prav tam).

Zato se širijo oblike lažnega mišljenja, ki se v ZDA udejanja kot *upravno-politično raziskovanje* in pomeni delo znotraj tehnokratskih kategorij, ki nimajo nobenega namena in tudi ne učinkov za realnost, v Evropi pa kot *sociološko novinarstvo* ljudi, nominalno akademikov, ki v medijih zasedajo mesto dežurnih vsevednežev in s tem reproducirajo in legitimirajo okvire in prednostno tematiziranje v danes skoraj izključno tržno ali politično motiviranih medijih (Wacquant 2006, 179). O tovrstnih problemih komercializacije in poglobljenja komunikacijske dejavnosti piše tudi Splichal (2005, 298):

Sodobno mnenjsko raziskovanje v nasprotju s svojo »predzgodovino« v 18. in 19. stoletju postaja vse bolj sterilno v podrejenosti kapitalu. /.../ Kritično raziskovalno novinarstvo se uklanja množični publicistični proizvodnji za trg in raziskovanju javnega mnenja, ki ne obstaja oz. obstaja zgolj kot rezultat empiričnega raziskovanja /čigar velik del/ je v razvitem kapitalizmu postal podrejen splošnemu zakonu kapitalistične produkcije in njegov cilj ni več uporabna vrednost raziskovanja, torej njegova znanstvena relevantnost, ampak menjalna vrednost.

Kot pravita Kramberger in Rotar (2006, 17–21), je tovrstno pervertiranje avtonomnih dejavnosti redukcionistično sprevračanje in pomeni izogibanje realnim problemom. Dejstvo je namreč, da družbene znanosti »delujejo na področju, na katerem se izvršujejo oblasti, ki si ne želijo kritičnega in analitičnega opazovanja svojih manevrov« (prav tam, 27).

Znanost razkriva značilnosti ustroja, ki določajo umestitev posameznika v družbo in učinkujejo tako, da »si ljudje več ne pripisujejo krivde za svoj položaj, potem ko so spoznali družbene mehanizme, ki ta položaj producirajo /kajti/ kar je družba naredila, lahko družba, oborožena z ustrezno vednostjo, tudi razdre. Ta vednost /.../ seveda moti, moti pa zato ker natanko tako kakor druge znanosti nekaj razkriva« (prav tam, 29). Čeprav ima danes razum najboljšo možnost, da v človeških zadevah nadvlada zgodovinsko arbitrarnost, ponarejeno mišljenje in ponarejena znanost nista bila nikdar bolj dolgovezna in bolj povesod pričujoča, medtem ko ekonomija in politika v večji meri ostajata izročeni žalostni vlogi za legitimacijo oblasti (Wacquant 2006, 176–8).

Poblagovljena znanost je odkrito namenjena kapitalskemu oplajanju, s čimer zgreši svoje bistvo temelja družbenemu napredku, medtem ko so tudi produkti kritikov družbe blago, podrejeno tržnim zakonitostim, čeprav to morebiti (ali večinoma) vodi k osiromašenju njihovega dela.⁴ Strinjati se je z Orwellovimi besedami, da se »/.../ domišljija, tako kot nekatere divje živali, ne plodi v ujetništvu« (Orwell 2001a, 199). Bourdieu zato poziva k združenju vseh posameznih ljudi, ki proizvajajo in porabljajo vednost ne glede na pripisano eksaktnost znanosti, v kritične tovarne mišljenja, kjer »/.../ se "specifični intelektualci" združijo v kolektivnega intelektualca, ki zmore samemu sebi opredeliti predmet in cilje delovanja in ki je torej avtonomen« (Bourdieu 2006b, 245). Ta prepletena skupnost intelektualcev lahko »domnevni znanstveni avtoriteti iz vrst ekspertov, še posebej izvedencev za gospodarstvo, postavi nasproti znanstveno kritiko in uči, naj dozdevno izolirana in različna doživetja ter polja problemov dojemamo kot učinke enega in istega vzroka, ki je neoliberalna politika« (prav tam, 246).

Če predpostavimo, da »ni polemika o svobodi govora in tiska nič drugega kot polemika o zaželenosti oziroma nezaželenosti laganja« (Orwell 2001a, 185), sistematično pometanje kritike pod preprogo pomeni, da je organizirano laganje v sodobnem času nedvomno prisotno. V kolikor današnja znanost opravičuje sistem, ki je očitno nevzdržen za celotni zemeljski organizem, čeprav blagodejen za nekatere, je njene izsledke potrebno kritično pretresti in ponovno ovrednotiti. Kot pripominja Marx: »Če nekdo ne sme grajati, potem tudi njegova pohvala nima vrednosti« (Marx 1975, 164).

⁴ Ideja svobodnega trga temelji na *nevidni roki trga*, ki naj bi skladno z dinamiko ponudbe in povpraševanja po tržnih dobrinah (ali delu) avtomatično in zato najbolj pravično uravnavala cene in obseg proizvodnje. Zaradi notranjega mehanizma nevidne roke intervencije države niso potrebne in se trg uravnava sam. Problem je v tem, da so v praksi na svobodnem trgu ponudniki in povpraševalci v neenakovrednem položaju, ker nanj že izhodiščno vstopajo z nesorazmernimi količinami kapitalske moči, s katero nato na trg vplivajo v večji oziroma manjši meri. Koncept nevidne roke trga v svojem bistvu pomeni nevidno delovanje kapitalske moči. Zato je ne gre aplicirati na vsa družbena področja, kar se danes kljub temu dogaja, ko se pogloblja težnja po privatizaciji šolstva in zdravstva.

Edini svet, ki za svoj obstoj terja laž, je namreč tisti, ki na laži tudi temelji, nepovezan z ničemer, kar obstaja v realnosti. Ravno zato se zgradi v taiste piramide laži, ki jih je s svojim pisanjem skušal rušiti Orwell. Današnji ekonomisti, politiki in znanstveniki sodelujejo z neoliberalnim politično-ekonomskim režimom kljub temu, da ravno oni razumejo mehanizme, dolgoročne učinke in pravo »naravo« tega sistema. Orwell je sledil prvotnemu zgodovinskemu poslanstvu kritičnega mišljenja, ki je »v tem, da služi kot topilo za dokso, da neprenehoma preiskuje očitnosti in s tem same okvire državljske debate, da bi nam s tem dalo možnost misliti svet – ne pa da svet misli za nas – da bi ga razstavljali na dele in razumeli njegove mehanizme in si ga tako ponovno intelektualno in materialno prisvojili« (Wacquant 2006, 182).

Pri tem je nujna svoboda komunikacijske infrastrukture, ki vpliva na stopnjo možnosti zlorabe moči, vključenost in dostop do nje pa sta poglavitna za njeno svobodo v pravem pomenu besede. Dokler ju pogojuje količina kapitala, bo zagotovo obstajala tudi množica tistih, ki jim bo dostop privzeto onemogočen, kar bo bistveno vplivalo na njihovo vključenost v demokratične procese. Pri tem je pomembno tudi, da po drugi strani obstaja peščica tistih, ki imajo dostop privzeto olajšan. Po nareku neoliberalnega politično-ekonomskega sistema danes namreč deluje tudi celotna komunikacijska infrastruktura, zato si velja sposoditi Marxovo iztočnico glede problema svobode medijev, za katero se zdi, da bi jo morda odobril tudi Orwell: »Pravo vprašanje je, ali je svoboda tiska privilegij posameznih ljudi ali človeškega duha?« (Marx 1975, 143).

4. 2 O vlogi medijev

Skladno z neoliberalno ideologijo, ki zahteva absolutno tržnost vsega, se danes tudi mediji nujno podrejajo profitnemu motivu, medtem ko njihova vloga postaja podobna tisti iz časov druge svetovne vojne. Eksponentno širjenje propagandnega aparata v centrih moči se denimo izraža v dejstvu, da »je bilo leta 1960 razmerje med uslužbenci za stike z javnostmi in novinarji ena proti ena; leta 1980 je 1,2 uslužbenca "pokrivalo" enega novinarja; danes pa vsakega novinarja zasipavajo z informacijami štirje uslužbenci za stike z javnostmi« (Škerl Kramberger 2011, 4. junij). Treba je poudariti, da so novinarji v nasprotju z uslužbenci odnosov z javnostmi zavezani javnemu interesu: po etičnem kodeksu mora ugovor vesti uslužbenec drugih najprej sporočiti delodajalcu, medtem ko je novinar v službi javnosti in se mora skladno s tem najprej nanašati nanjo.

Poleg tega so mediji vpreženi v konglomerate, za katere je značilno, da združujejo podjetja različnih aktivnosti.⁵ Tako se zgodi, da bi nek medij moral denimo poročati o škodljivih učinkih nekega zdravila, vendar tega ne stori zato, ker je farmacevtska družba, ki bi zaradi poročila v javnosti izgubila ugled, lahko del istega konglomerata kot omenjen medij. To že ni več novinarstvo, saj je skrb za ugled domena odnosov z javnostmi. Zato obstaja možnost, da tovrstni mediji bolj kot za informirano javnost skrbijo za ugled tistih, ki imajo veliko količino ekonomske ali družbene moči, čeprav imajo demokratične funkcije in bi morali služiti kot »varuh toka informacij, javni forum za politične razprave o raznolikih, pogosto nasprotujočih si političnih idejah in javni pes čuvaj⁶, ki budno opazuje in nadzoruje razne oblike zlorabe moči« (Trappel in Maniglio 2009, 179).

Sparks opozarja na problem prevlade v medijih (1995, 52): »Univerzum razprave, meje mogočega in narava političnega smotra so pogosto deljeni med tistimi, ki sestavljajo elito, diskurz v medijih pa bolj ali manj zavestno postane propaganda teh podmen. Zaradi integracije medijev v sfero politično in ekonomsko močnih akterjev dolžnost medijev razsvetliti ljudstvo v praksi postaja nedorečena.« Mediji imajo veliko količino moči, vendar niso nujno podvrženi zunanjemu nadzoru, niti nimajo jasno opredeljenih dolžnosti do državljanov (prav tam, 49). Kljub temu ali pa ravno zato ni razloga, da jih ne bi nadzorovali na isti način kot preostale akterje z veliko količino moči v javnih družbenih odnosih (prav tam). O neravnovesju moči v medijih piše tudi Ampuja (2004, 73): »Sedanje razmerje moči v sodobnih družbah medije postavlja za agente predvsem privilegiranim razredom /in/ ravno s preučevanjem te neenakomerne porazdelitve lahko določimo stopnjo, do katere so mediji združeni z interesi tistih, ki imajo veliko količino moči.«

⁵ Primer tovrstnih konglomeratov lahko ponazorimo z značilnostimi lastništva obsežnega dela komunikacijske infrastrukture s strani ameriškega milijarderja Phillipa F. Anschutz iz Denverja, Kolorado. Med drugim je največji delničar železniške družbe *Union Pacific Railroad*, lastnik energetskih podjetij *Forest Oil* in *Pacific Energy Group*, večinski lastnik največje verige kino dvoran na svetu *Regal Entertainment Group*, lastnik družbe *Clarity Media Group*, ki obsega časopise *San Francisco Examiner*, *Washington Examiner*, *Baltimore Examiner*, *The Weekly Standard*, *The Gazette* in spletno mesto *examiner.com*, lastnik podjetja *NRC Broadcasting*, ki ima v lasti niz radijskih postaj v Koloradu, lastnik založniške hiše *Oklahoma Publishing Company* in *Anschutz Entertainment Group* (AEG), delničar hokejskih, košarkaških in nogometnih ekip ter lastnik ogromne količine nepremičnin in posesti, denimo areni Staples Center v Los Angelesu in O2 v Londonu. Anschutz je svoj vpliv postopno razširil tudi v sfere znanosti. Leta 2006 sta z ženo Nancy prispevala sto milijonov dolarjev za nov medicinski kampus na Univerzi za medicino v Koloradu (*University of Colorado School of Medicine*) v Aurori, ki so ga njuni donaciji v čast poimenovali *Anschutz Medical Campus*. Glede na to, da gre za uspešnega podjetnika, njegov prispevek po vsej verjetnosti ni transfer oziroma izraz radodarnosti. Podjetnike vodi profitni motiv, zato gre sklepati, da gre tudi tu za investicijo z načrtom obrestovanja. V medijih se je fakulteta pojavila v juliju 2012, ko je se je za tedaj 25-letnega osumljenca množičnega streljanja v kinu v Aurori izkazalo, da je bil eden izmed šestih štipendistov elitnega doktorskega programa nevrologije na ravno tej fakulteti.

⁶ Bentham se je skliceval na politično moč, ko je trdil, da (1) so politiki potencialno koruptivni, (2) je transparentnost politike nujen pogoj za to, da ji ljudje zaupajo in (3) bi tisk moral imeti moralno dolžnost nadzorovati politike. Njegov koncept družbenega nadzora oblasti se nanaša na vse tipe vladanja, ki temeljijo na veliki količini moči, zato je uporaben tudi v današnjem kontekstu prevlade moči kapitala.

Ekonomsko podrejenost tiska kapitalu, natančneje interes meščanstva, da svobodno razpolagajo z lastnino v sferi tiska, je kritiziral že Marx. Za lastnike kapitala sfera tiska ne sme biti izvzeta iz splošne podjetniške svobode, vendar je na podjetniški svobodi utemeljena svoboda tiska »dejansko spet samo privilegij, torej ne pravica državljana ali človeka, ampak pravica lastnika« (Splichal 2005, 77). Ključno je torej razločevanje med svobodo tiska in podjetniško svobodo njegovih lastnikov. Tako je za Marxa izvorna svoboda tiska v tem, da ni posel, čeprav obstaja tudi kot posel, vendar se takrat ne tiče piscev, temveč tiskarjev in založnikov, medtem ko ne gre za vprašanje svobode trženja tiskarjev in založnikov, temveč za vprašanje svobode tiska (Marx 1975, 159). Vprašanje svobode tiska ali trga zanj ni posebno vprašanje, vezano na nek specifičen obstoj svobode, temveč splošno vprašanje znotraj posebne sfere (prav tam, 165).

Svobodni tisk pomeni možnost vladavine javnega mnenja, ki je za Orwella ne glede na obstoječe zakone edina resnična zaščita: »Če veliko število ljudi zanima svoboda govora, potem bo svoboda govora obstajala, četudi jo zakon prepoveduje /.../ če je javno mnenje počasno, bodo manjšine preganjane kljub obstoju zakonov, ki jih ščitijo« (Orwell v Shelden 1991, 399). Z demokratičnem ustrojem, ki pomeni prenos svoje moči ne na enega človeka, ampak na celotno družbo, katere del smo tudi sami, torej v sistemu družbenega nadzora oblasti, se tudi po Spinozi lahko manj bojimo nesmiselnega vladanja: »Skoraj nemogoče je namreč, da se večji del nekega zbora, če je ta velik, strinja s kako absurdnostjo« (Spinoza 2003, 227). V nasprotju s tem je politika globalizacije »zavarovana pred kritiko in nasprotovanjem s skrivnostnostjo, s katero se obdajajo tisti, ki jo proizvajajo, njenih učinkov pa v trenutku, ko začne delovati, tisti, ki jih bodo morali prenašati, ne opazijo, /ker se pojavijo/ z zamudo in tako onemogočajo, da bi jo žrtve takoj razkrinkale« (Bourdieu 2006c, 232).

Hkrati imajo novi nevidni gospodarji »malone absolutno oblast nad celoto orodij za produkcijo in difuzijo kulturnih dobrin« (prav tam, 234). Pri tem trčimo ob problem neodvisnosti kulturne produkcije znanosti in umetnosti, ki je »v samem svojem načelu ogrožena zaradi vsiljevanja komercialne logike v vseh stadijih produkcije in cirkulacije kulturnih dobrin« (prav tam, 226). Splichal opozarja, da cenzura ni zakon, temveč je privilegij, zato na njej ne gre dokazovati, »da je tržna regulacija komuniciranja bolj demokratična kot katerakoli oblika pravne regulacije, kot dokazujejo ideologi svobodnega trga, vsiljevanje podjetniške svobode časnikom namesto publicistične svobode /pa je/ v načelu enako nasilje kot podrejanje časnikov cenzuri« (prav tam, 350).

Tržni liberalizem napačno predpostavlja »očitno "idealni tip svobodnega trga" medijev, ki v praksi nikjer ne obstaja in ni obstajal zaradi procesov koncentracije in centralizacije kapitala /ki so vzrok, da je/ "svobodni" trg močno oligopoliziran in da je "svobodna" izbira močno omejena z omejeno ponudbo« (prav tam, 353). Politika, mediji in ekonomija delujejo po različnih načelih, kjer mediji služijo kot vezivo med politiko in ekonomijo, zato imajo politične in ekonomske funkcije in jih ni smiselno podrežati zakonom ene izmed obeh ločenih sfer. Splichal poudarja, da sta politična in ekonomska sfera regulirani po lastnih načelih, zato bi to pravico do samosvoje notranje regulacije morala imeti tudi komunikacijska sfera, ki bi izhajala iz komunikacijskih pravic in svoboščin (prav tam, 354).

Mediji so kot posredniki med vladanimi in vladajočimi skonstruirani skozi razmerja moči, kjer jih obvladujejo tisti, ki imajo v tem sistemu največ kapitala. Marxu bi torej odgovorili, da danes zaradi komercializacije celotne komunikacijske dejavnosti tisk postaja vedno manj stvar kreativnosti človeškega duha. Oživitev tradicionalne vloge medijev je zato pogojena z obuditvijo ideje, da je njihova izvirna svoboda v tem, da niso posel. Medijska infrastruktura, ki je privilegij lastnikov kapitala, omejuje in je omejena za tiste, ki jim prvenstveno pripada, kar dolgoročno krni svobodo družbe v celoti. Hkrati je treba poudariti, da mediji do neke mere vplivajo na oblast, vendar s tem še ne skrbijo, da je oblast tudi dobra. Ta naloga ostaja izključno tistim, ki vanjo pristajajo.

5 ONKRAJ RAZMERIJ MOČI

Natančen popis, kaj totalizirajoča oblast počne, je orodje upora, saj podaja ključne točke, s katerimi je moč oblast izzvati. Pri tem je Orwellovo pisanje podobno Machiavellijevemu *Vladarju*, ki ga gre brati kot natančen spisek vladarjevih metod. Pri tem se podobno kot Spinoza nanaša na mejo med podanikom in sužnjem. Kot pravi, se mora moder vladar »/.../ zavoljo tega, ker ljudje ljubijo po svoji, boje pa po vladarjevi volji, opreti na tisto, kar je njegovo, ne pa na tisto, kar pripada drugim: samo to si, kot rečeno, mora prizadevati, da se izogne sovraštvu« (Machiavelli 1966, 46). Pisni opomin, da vladarjeva oblast ni naravno dejstvo, temveč je plod družbenega dogovora in je odvisna od pripisane legitimnosti, zavira verjetnost zlorabe moči s tem, ko prizemlji tiste, ki skrivnosti vladanja že poznajo tako, da ta skrivnost postane javna.

Kot pravi Rousseau, je Machiavelli *Vladarja* »napisal zato, da bi odpiral oči ljudem in jim prikazal tiranijo v vsej njeni goloti, ne pa da bi utrjeval in teoretično utemeljeval absolutistično diktaturo« (prav tam, 73). Za Spinozo je »njegova politična doktrina glasno opozorilo vsem svobodoljubnim ljudem, ne pa instrukcija absolutističnim vladarjem« (prav tam). Tudi Gramsci poudarja, da je Machiavelli s tem delom želel izzvati akcijo in politično vzgajati in svetovati tistim, ki metod in poti vladanja ne poznajo zato, »da bi poti in sredstva vladanja, za zdaj lastna samo tiranom, najprej spoznali in jih zaradi dosege svojih lastnih ciljev tudi sami uporabili /.../ Machiavelli ni govoril svojemu vladarju, ki mu je spis posvetil, temveč revolucionarnemu razredu« (prav tam, 74). Razmerje moči je spreminjajoč se odnos in obstaja le, če vanj privolimo. V primeru zlorabe odnos prekinemo tako, da odklonimo sodelovanje, kar pa je pogojeno s predhodno vednostjo o obstoju takšnega odnosa.

Spinoza podobno kot Machiavelli namreč opozarja na dejstvo, da kljub vsemu državo bolj ogrožajo lastni državljani kot sovražniki, kajti »ljudje se nikoli niso odrekli svojim pravicam in prenesli svoje moči na drugega do te mere, da bi se jih tisti, ki so te pravice in oblast pridobili, ne bali več« (Spinoza 2003, 235). V luči pobožanstvenega sistema prostega trga je zanimivo tudi, da so »kralji, ki so v starih časih pridobili oblast, poskrbeli za svojo varnost tako, da so skušali prepričati svoje podložnike, da so potomci bogov« (prav tam, 239). Totalizirajoča oblast je oblast, ki laže in »ki izvaja prisilo nad duhovi /.../ kadar želi vsakomur določiti, kaj mora sprejeti kot resnično in kaj mora odkloniti kot lažno, ter kadar hoče določiti, katera mnenja naj pri vsakem človeku spodbujajo duha k Bogu« (prav tam, 281).

Ljudem kljub temu vedno ostane moč presojanja, četudi na vladarja prenesejo svojo moč delovanja, kajti »človeški duh ne more povsem pripadati pravici drugega« (prav tam) in je »svoboda presoje /.../ krepost, ki je ni mogoče zatreti« (prav tam, 286). Pri prenosu pravic na najvišjo oblast gre za dogovor, »da bodo ravnali po skupni odločitvi, ne pa, da bodo skupaj mislili in presojali« (prav tam, 288). Tudi Hitler in Stalin sta domnevno lahko »prisilila k udeležbi na sestankih in hlinjenju navdušenja, vendar je bila to povečini vzajemno dogovorjena šarada« (Allen v Brooker 2009, 24). Druga svetovna vojna dokazuje tudi Spinozino trditev, da prisila nad duhovi sčasoma privede do tega, »da bodo ljudje vsak dan eno mislili, drugo pa govorili; posledično bo propadla zvestoba, ki je v državljanski skupnosti nadvse nujna, razpasla pa se bosta ostudno klečeplazenje in zloba, ki povzročata prevare in propast vseh dobrih lastnosti« (Spinoza 2003, 286). Zato se mora država osnovati tako, »da ne ostane prostora za prevaro, se pravi, da se utemelji na tak način, da bodo vsi, kakršenkoli je njihov značaj, dajali prednost javnim pravicam pred zasebnimi koristmi« (prav tam, 238).

Sistem, ki ga vodi izključno ideja profitnega motiva, po definiciji koristi zasebni in ne javni sferi, zato nikakor ne bil smel postati tako vsemogočen, da pronica v vse pore družbenega življenja. Njegova načela veljajo za ekonomsko realnost, ki jih ne gre svobodno preslikavati v resnično družbeno realnost in še manj trditi, da je ena njegovih odlik avtomatična pravičnost. Najprej je zato treba nasloviti dejstvo, da današnji svet ni pravičen in da moč nadzira nas namesto, da bi mi nadzirali njo. Prepoznanje, da se je treba za pravičnost stalno boriti, bi verjetno obelodanilo tudi načine, kako moč, ki jo ljudje posedujemo, udejanjati v odnosih moči in se zaščititi pred zlorabami.

6 ZAKLJUČEK

Orwella je skrbelo, da tedanji začetek hladne vojne pripravlja teren za čas, ko bo družbenim elitam omogočena absolutna dominacija, zato njegovo literaturo lahko razumemo kot resno svarilo prihodnjim generacijam. Danes dejansko obstaja transnacionalna elita, ki na račun hipermobilnosti kapitala lahko obvladuje vse sfere družbenega življenja, kar pomeni, da so se njegovi mračni obeti prihodnosti v *1984* delno uresničili. Privilegiji lastnikov kapitala so ponarejeni v svobodo, ki se vsiljuje tudi na tista področja izven ekonomije, kjer ne le, da nima nobene koristi za širšo družbo, temveč nanjo deluje tudi destruktivno. Vse, kar se ustvari na tem svetu, mora biti ovrednoteno z menjalno vrednostjo, kar pomeni, da mora biti vse proizvedeno blago in s tem sredstvo dobička. Pri tem je problem, da vrednosti nekaterih družbenih proizvodov, denimo družboslovne znanosti ali medicine, ne moremo opredeliti vnaprej, ker njeni učinki niso niti predvidljivi niti jih ni možno nominalno izraziti.

Dejstvo je, da različne družbene tokove vodijo različni motivi, kar pomeni, da profitni motiv nikoli ni bil in tudi nikoli ne bo univerzalen. Temu navkljub se proizvaja predvidljiva znanost, ki je oropana kreativnosti tako na področju inovativnosti raziskovanja kot tudi na področju inovativnosti interpretacij in aplikacij izsledkov. Pri tem je najbolj problematično, da se ta ponarejeni sistem kaže kot najvišji dosežek človeštva v zadnji stopnji zgodovine, medtem ko je vedno bolj jasno, da v resnici vodi le v razcvet tistih, ki so ga vzpostavili, na rovaš vseh tistih, ki v njem le sodelujemo. Če se poskusimo umestiti na ločnico med pokornostjo in poslušnostjo, smo zaradi dejstva, da svojo življenjsko energijo vlagamo v nekaj, kar tako kratkoročno kot dolgoročno koristi le našim vladarjem, ne pa tudi nam – še več, nam celo škodi – sužnji sodobnega sistema.

Zakoni zdrave pameti, ki danes morda ne veljajo več niti v eksaktnih znanostih, so sodobnemu komunikologu prepovedani, ker spodjedajo legitimnost vsemogočnosti, vseprisotnosti in navidezne avtomatične pravičnosti novega liberalnega sistema. Zato velja premisliti, v kolikšni meri ta izvira iz organiziranih laži. Dejstvo je tudi, da sodobni svet ni niti pravičen niti svoboden. Primerjava z Orwellovim pojmovanjem konca zgodovine s stališča piramid laži v medijih je tako uporabna za razumevanje resnične svobode in vpliva svobode komunikacijske infrastrukture na današnjo stopnjo zlorabe moči. Za kopičenje moči obstaja veliko razlogov in njena koncentracija, še posebno na primer v smislu avtonomije posameznika, ne pomeni nujno tudi zlorabe. Vseeno velja upoštevati, da je akterje z veliko količino moči, še posebno, če s svojim zasebnim delovanjem posegajo v sfere javnega življenja, treba javno nadzirati že zato, ker se velika količina moči lahko udejanja v velikem obsegu, večanje tega obsega pa povečuje tudi potencial zlorabe. Navsezadnje je bolj modro pričakovati, da nekdo kopiči moč zato, da jo bo uporabil, zato je pomembno do potankosti razumeti njegove namene. Z mediji, ki so v službi ravno tistih, ki bi jih morali imeti pod najpreciznejšo javno lupo, je vsakršen govor o resnični svobodi brezpredmeten.

Laži v trenutni zahodni družbi predstavljajo nevarnost, da se bodo v zgodovino zapisale kot dejstvo, naši časi pa ob branju Orwellove literature spominjajo na vojne čase, ko se je zgodil propad vseh dobrih lastnosti. Avtentična svoboda komunikacijske dejavnosti in posledična transparentnost resničnih družbenih razmerij lahko odločilno vpliva na mobilizacijo moči javnega mnenja, s katero vstaneš in odkloniš biti del suženjskega sistema. V tej luči lahko predstavlja prvi korak v smeri onkraj totalitarnosti.

7 LITERATURA

1. 10 Downing Street London. 2001. *Responsibility for the terrorist atrocities in the United States, 11 September 2001 – An Updated account*. Dostopno prek: <https://www.fas.org/irp/news/001/11/ukreport.html> (9. september 2013).
2. Ampuja, Marko. 2004. Critical media research, globalisation theory and commercialisation. *Javnost – The Public* 11 (3): 59–76.
3. BBC News. 2001. *The investigation and the evidence*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1581063.stm> (9. september 2013).
4. --- 2006. *Bush–Blair Iraq war memo revealed*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4849744.stm> (8. september 2013).
5. Bourdieu, Pierre. 2006a. Bistvo neoliberalizma – Ta uresničuje se utopija neomejene eksploatacije. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 205–211. Koper: Založba Annales.
6. --- 2006b. Internacionala intelektualcev – Znanost kot poklic, politika kot angažma: pledoaje za novo politično delitev dela. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 243–8. Koper: Založba Annales.
7. --- 2006c. Kultura je v nevarnosti. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 225–235. Koper: Založba Annales.
8. --- in Loič Wacquant. 2006. Neoliberalni novorek – Zabeležke o novi planetarni vulgati. V *Načela za reflektivno družbeno znanost in preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 197–204. Koper: Založba Annales.
9. Brooker, Paul. 2000/2009. *Non-democratic regimes*. New York: Palgrave Macmillan.
10. Fraser, Nancy. 2007. Transnationalizing the public sphere: On the legitimacy and efficiency of public opinion in a post-Westphalian world. *Theory, Culture & Society* 24 (4): 7–30.
11. Hardt, Michael in Antonio Negri. 2010. *Skupno – Onkraj privatnega in javnega*. Ljubljana: Študentska založba.
12. Kunelius, Risto in Colin Sparks. 2001. Problems with a European public sphere: an introduction. *Javnost – The public* 8 (1): 5–20.
13. Machiavelli, Niccolò. 1532/1966. *Vladar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

14. Marx, Karl. 1975. *Od filozofije do proletarijata – Izbrani tekstovi 1838–1843*. Zagreb: Školska knjiga.
15. McLaughlin, Lisa in Victor Pickard. What is bottom-up about global internet governance? *Global Media and Communication* 1 (3): 357–373.
16. Orwell, George. 2001a. Preprečevanje literature. V *Izbrani eseji*, ur. Tina Mahkota, 183–99. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
17. --- 2001b. Razmislek o španski vojni. V *Izbrani eseji*, ur. Tina Mahkota, 142–67. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga
18. --- 2001c. Zakaj pišem. V *Izbrani eseji*, ur. Tina Mahkota, 95–103. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
19. --- 2001č. *Živalska farma*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
20. O'Sullivan, Tim, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery in John Fiske. 1994. *Key concepts in communication and cultural studies*. London: Routledge.
21. Shane, Scott in Mark Mazzeti. 2007. Ex C.I.A. chief, in book, assails Cheney on Iraq. *The New York Times*, 27. april. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2007/04/27/washington/27intel.html?r=2&> (8. september 2013).
22. Sheldon, Michael. 1991. *Orwell – The authorized biography*. New York: HarperCollins Publishers.
23. Sparks, Colin. 1995. The media as a power for democracy. *Javnost – The Public* 1 (2): 45–61.
24. Spinoza, Baruch. 1670/2003. *Teološko-politična razprava*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
25. Splichal, Slavko. 1997/2005. *Javno mnenje: Teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
26. Staats, Joseph L. 2004. Habermas and democratic theory: The threat to democracy of unchecked corporate power. *Political Reserach Quarterly* 57 (4): 585–594.
27. Škerl Kramberger, Uroš. 2011. Intervju: Slavko Splichal. *Dnevnikov objektiv*, 4. junij. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042449622> (10. september 2013).
28. The White House. 2013. *President Obama addresses the nation on Syria*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/watch?v=y52LeaK6tHA> (11. september 2013).
29. Trampuš, Jure. 2003. Norčevanje iz zdrave pameti. *Mladina* (47). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/94251/> (8. september 2013).
30. Trappel, Josef in Tanja Maniglio. 2009. On media monitoring: the Media for Democracy Monitor (MDM). *Communications* (34): 169–201.

31. Wacquant, Loïc. 2006. Kritično mišljenje kot topilo dokse. V *Načela za refleksivno družbeno znanost in preučevanje simbolnih dominacij*, ur. Taja Kramberger in Drago B. Rotar, 175–182. Koper: Založba Annales.

32. Walzer, Michael. 1988. *The company of critics: Social criticism and political commitment in the twentieth century*. New York: Basic Book, Inc.

PRILOGA A: Orwellova biografija

Eric Arthur Blair se je rodil 25. junija 1903 v Bengaliji očetu Richardu in mami Idi Blair. S starejšo sestro in mamo se je leto za tem vrnil v Anglijo, slabo desetletje pozneje se jim je pridružil tudi oče. Leta 1911 je začel obiskovati ugledno deško šolo St. Cyprian v Sussexu. Pri enajstih je v lokalnem časopisu objavil prvo pesem, naslovljeno *Zdramite se, mladci Anglije* (*Awake Young Men of England*), nato pa pri trinajstih v istem časopisu še elegijo *Kitchener*. Kot priden učenec si je prislužil štipendijo za nadaljevanje šolanja in se jeseni 1917 vpisal na elitno deško srednjo šolo v Etonu, kjer ni izstopal: »Ko sem bil star štirinajst ali petnajst let, sem bil zoprni majhen snob, a nič hujši od drugih dečkov svoje starosti in družbenega razreda. Mislim, da ga ni kraja pod soncem, kjer je snobizem tako vsenavzoč in kjer se goji tako elegantno in pretanjeno kot v angleških zasebnih šolah« (Orwell 2001č, 237–8).

Po štirih letih je z nezavidljivimi ocenami in brez opravljene mature zapustil Eton in se leta 1922 zaposlil v Burmi pri Imperialni indijski policiji, kjer se je v naslednjih petih letih srečeval z učinki in vplivi imperializma. Med delom je zaradi občutka krivičnosti tega sistema večkrat udeležal ugovor vesti in kot predstavniku zavojevalcev se mu je lasten položaj sčasoma začel upirati. Novembra 1927 je zato zapustil Imperialno policijo in se leto pozneje preselil v londonsko neugledno četrt, odločen, da bo pisatelj. V tem času je pisal članke in recenzije in na lastni koži okusil revščino in bedo, poprijel za marsikatero neugledno delo ter začel pisati svoj prvi roman *Burmanski dnevi*. Po dveh letih vživljanja v ljudi z obrobja družbe je napisal dokumentarno knjigo o življenju revežev *Na dnu in na robu v Parizu in Londonu*. Leta 1931 je bil objavljen njegov prvi esej *Brezdomsko zatočišče*, medtem ko za dokumentarno knjigo ni našel založnika in si je moral poiskati službo. Leta 1932 je tako postal učitelj na deški šoli in še naprej pisal komentarje, knjižne ocene in polemične članke za različne revije. V istem letu je našel založnika za *Na dnu in na robu v Parizu in Londonu* in jo izdal pod psevdonimom *George Orwell*. Knjiga je bila dobro sprejeta.

V tem času je dokončeval roman *Burmanski dnevi*, ki je kasneje prek iste založbe izšel v New Yorku leta 1934, v Angliji pa leto kasneje. V začetku leta 1936 se je po naročilu založnika za dva meseca preselil v Wigan in začel pisati roman *Pot v Wigan*, ki je izšel leta 1937, ko so kljub ugodnemu sprejemu Blairu očitali preveliko faktografskost, saj je precej strani romana zapolnil z nazornimi fotografijami angleških slumov in delavskih naselij. Leta 1936 se je tudi poročil z Eileen M. O'Shaughnessy.

Decembra 1936 je začasno opustil pisanje, se pridružil španski antifašistični fronti in vstopil v *Združeno marksistično delavsko stranko* (POUM). Spomladi 1937 je bil resno ranjen na fronti in nato odpoklican iz vojske. Španijo je skupaj z Eileen, ki ga je prišla obiskat v času okrevanja po poškodbi, z nočnim vlakom zapustil sredi komunističnih obračunavanj s POUM in anarhisti. Kmalu po vrnitvi v Anglijo je začel znova pisati, tokrat kot dozorel pisatelj z izoblikovanimi stališči, po drugi strani pa so se začele poglobljati njegove težave z zdravjem. Leta 1939 se je zaradi grožnje Hitlerjevega nacizma in v duhu »revolucionarnega patriotizma« želel boriti v vojni, vendar je bil zaradi slabega zdravja večkrat zavržen. Vmes je napisal nekaj esejev in leta 1941 izdal delo *Lev in samorog* ter se zaposlil na BBC kot urednik in producent govornih oddaj. 1942. je začel pisati za tednik *Observer*, 1943. pa je zapustil delovno mesto na BBC in postal urednik levičarskega tednika *Tribune*.

Vzporedno je začel pisati *Živalsko farmo* in jo dokončal februarja 1944. Knjiga ni našla založnika do avgusta 1945, ko je bila končno izdana in požela velik uspeh, za Blaira prvič tudi finančni. V istem letu je umrla Eileen. Po njeni smrti se je preselil na otok Jura, kjer je kljub stopnjevanju težav z zdravjem začel pisati roman *1984*, ki je bil izdan spomladi 1949. 21. januarja 1950 je v bolniški sobi College University v Londonu umrl zaradi krvavitve pljuč.